

Združenie hradu Bystrica – Stavebný vývoj hradu

Autori: M. Turošík, K. Blichárová, P. Záhora (2011)

Stavebný vývoj.

Počiatky osídlenia hradného kopca sú nejasné, našli sa tu pozostatky púchovskej a veľkomoravskej kultúry, kúsky keramiky, keltské mince. Preto sa nám celkom právom môže nastoliť otázka presného datovania vzniku. Keďže na hrade doposiaľ nebol vykonaný celkový hĺbkový archeologický výskum, zatiaľ nemožno presne určiť počiatok jeho výstavby.

Preto sa budeme snažiť vychádzať nielen z výsledkov doterajšieho výskumu vykonaného p. Martinom Bónom , histórie, ale aj z doposiaľ viditeľných častí architektúry hradu.

Nejasný počiatok

Vážske údolie bolo naprieč svojou históriou dôležitým korytom rieky bohatstva našej krajiny ktorú bolo treba chrániť. Pre túto úlohu bola skala vyčnievajúceho brala ako stvorená. Prvé doložené opevnenia preto vznikajú už v období 1. storočia pred n.l. Tieto neskôr poslúžia ako východisko počas budovania nového hradu.

Najstaršia časť hradu by sa mala podľa predpokladu kunsthistoričky D. Menclovej nachádzať na východnej najvyššie položenej časti hradného areálu. Táto obytná časť nebola dodnes presne identifikovaná archeologickým výskumom, avšak z jej výhodnej donžonovej dispozície na hrane brala sa to dá usúdiť.

„Donjon alebo donžon alebo nebojsa je veža väčšinou štvorcového alebo obdĺžnikového pôdorysu, výnimočne aj kruhového. Išlo väčšinou o veže obytné, v prípade potreby mohli slúžiť aj ako veže útočiskové, ktoré boli poslednou líniou obrany hradu alebo pevnosti. Spravidla ide o najstaršie murované objekty hradných areálov s tzv. donžonovou dispozíciou, ku ktorým postupne pribúdali ďalšie obytné a obranné objekty.“¹

¹ Donjon , In Wikipedia.sk, [online] 2011-02-05 [cit. 2010-10-06]. Dostupné na internete: < <http://sk.wikipedia.org/wiki/Donjon>

Druhá polovica 13.storočia

Hrad svoju dnešnú rozlohu nadobúda už v druhej polovici 13.storočia . Toto obdobie bolo výrazne poznačené tatárskymi vpádmi , ktoré ničili Uhorskú krajinu.

„Tatári vtrhli s päťstotisíc ozbrojencami do Uhorska. Kráľ Belo sa s nimi stretol v boji pri rieke Slaná, v ktorom ho premohli. V bitke zahynulo takmer celé vojsko uhorskej krajiny. Sám kráľ Belo ušiel k moru, kam ho Tatári nemilosrdne prenasledovali. Tatári zostali v uhorskej krajine tri roky. A pretože Uhri nemohli v tom čase siasť, po ich odchode zahynulo omnoho viac ľudí, než koľko bolo odvedených do zajatia a zabitých mečom.“²

„Po odchode Mongolov zostalo Uhorsko v zúboženom stave. Hlad, hladomor boli na dennom poriadku, dediny a mestá boli vyľudnené, ľudia poskrývaní v horách. Z hradov sa na Slovensku uchránili iba kamenná Nitra, Bratislava, Filákov a Komárno. Hlavnou úlohou Bela sa stala obnova zničenej krajiny. Kráľ sa pomeril so šľachtou, dokonca niektorých hrdinov obdaroval značnými majetkami, dal vybudovať kamenné hrady...“³

Vďaka spomínaným udalostiam bol v tejto etape výstavby Považského hradu postavený obvodový obranný múr. Múr nahradzoval predchádzajúce opevnenia. Dosahoval šírku od 1,75 do 1,95 metra. V hornej, viditeľne odstupenej, časti múru sa nachádzal obranný ochoz, zakončený cimburím (*vrchol hradby s pravidelnými zubmi, poskytujúcimi možnosť výhľadu a strelby*).

Súčasťou tejto časti výstavby bolo i vybudovanie hlavnej vstupnej brány spolu so susednou hranolovou vežou.

14.storočie

Po smrti Matúša Čáka sa hrad stáva strediskom menšieho komitátu „ *comites Biztrichienses*“, čo sa muselo prejavovať aj na reprezentatívnosti budovy. Z tohto dôvodu bola na západnej, lepšie dostupnej strane hradu vybudovaná nová vstupná veža.

Severná rannogotická brána bola zamurovaná. Spôsob vedenia prístupovej cesty nie je

² 8. SOPKO, J. 1995. Kroniky stredovekého Slovenska. 1. vyd. Budmerice: RAK, 1995, 383 s. ISBN 80-85501-06-6, s.61

³ *Belo IV.* , In *Wikipedia.sk*, [online] 2011-02-10 [cit. 2010-01-18]. Dostupné na internete: < http://sk.wikipedia.org/wiki/Belo_IV

známy, pravdepodobne však cesta lemovala severný múr a od severu sa tiahla až k novej bráne.

Prelom 14,15. storočia a 15. storočie

V tomto období bolo opevnenie nadstavané, na niektorých miestach až o 1,5 m, súčasne prichádza aj k úprave hradnej brány. Spolu s rekonštrukciou brány bola osadená aj nová závaža.

Zvyšovanie bezpečnosti sídla kráľovského komitátu bolo oprávnené, keďže Uhorsko v tom čase sužovala hrozba husitov, ktorá sa nevyhla ani Považiu.

„Boží bojovníci“ z túžby pomstiť sa nenávidenému kráľovi Žigmundovi, ktorý s pomocou križiackych vojsk chcel zlomiť odpor husitov a z túžby získať bohatú korisť, vtrhli do Uhorska (1421) a na Slovensku narobili nesmierne škody. Aj Považie stojí v ohni husitských bojov. V okolí Ilavy v desaťdňovej bitke (1431) tečie ľudská krv. Do rúk husitov sa dostáva aj hrad Lednica a mesto Žilina. Nešetřili ani Považskú Bystricu. Od septembra 1431 do mája 1434 ju niekoľkokrát napadli, vyplienili a vypálili. Veľké boje sa odohrali v bezprostrednej blízkosti Bystrice a hradu (1433) a mesto je úplne spustošené.“⁴

16.storočie

Počas tohto storočia hrad už v držbe Podmanickovcov. Vykonali na ňom mnohé úpravy, opäť spojené najmä so zabezpečením hradu pred nepriateľom.

Vtedajšie stredoveké cimburie bolo prestavané na širšie s oblými hranami, aby tak mohlo lepšie reagovať na používanie ručných palných zbraní.

Na severnej strane bola v mieste zamurovanej gotickej brány, vytvorená malá výpadová bránka, na ochranu ktorej bol vybudovaný tzv. „smolný nos“ (obranný výstupok) v jej blízkosti.

Počas tejto etapy bola vykonaná aj nadstavba vtedajšej bránovej veže a južnej časti hradby.

„Pri orientačnom datovaní opísanej 4. stavebnej etapy vychádzame zatiaľ len z charakteru obranného cimburia, ktorého zaoblené čelá ozubov a strelecké prieluky

⁴ Zničené listiny, In *povazska-bystrica.sk*, [online] 2011-02-10 Dostupné na internete: < http://www.povazska-bystrica.sk/noviny.phtml?id_menu=29228&module_action__65380__id_clanok=11239

*sú charakteristické pre obdobie včasnej renesancie, teda zväčša v rozmedzí 2. a 3. tretiny 16. storočia.*⁵

Táto domnienka by mohla súvisieť s obnovou hradu po požiari z roku 1543. Ďalšími počinnými tohto obdobia bolo vybudovanie veľkého oporného piliera vo východnej časti, siahajúceho až do výšky cimburia a vybudovanie obytných priestorov vo východnom susedstve obrannej veže.

Prelom 16 a 17. storočia

Počas tejto prestavby sa hlavný vstup do hradného komplexu opäť vracia na severnú stranu hradného vrchu. Stará hradná brána bola zamurovaná, ponechaná bola len malá bránka, sprístupňujúca parkan.

Nová brána bola postavená smerom na východ od najstaršej, gotickej brány, pod jej lomeným oblúkom bola osadená nová delová strieľňa.

Mladšia brána, chránená barbakanom (*opevnenie pred bránu hradu alebo mesta*), bola situovaná ďalej, aby sa vyhla priamemu dostreľu diel. Veža barbakanu mala dve podlažia, chránená bola padacím mostom, jej severná strana je výrazne zošikmená. *„Pata věží a bašt bývala zešikmena nejen z důvodů statických a proti podkopu, nýbrž také proto, aby v příkopu bylo méně hluchého prostoru a aby předměty (kamení) vrhané na nepřitele z podsebití nezapadaly přímo do dna příkopu, ale aby se podle úhlu dopadu od paty věže odráželi.*⁶

Medzi ďalšími úpravami bolo aj zaklenuťie 1. podlažia východného obytného komplexu. Túto prestavbu realizoval pravdepodobne Gašpar Serédy, keďže Alojz Medňanský nachádza „nad vnútornými verajami“ brány nápis *„fiery fecit“* datovaný pravdepodobne do roku 1563.

17. storočie

⁵ Správa o stave pamiatky p. M. Bóna

⁶ PAVEL, J., *Dějiny umění v Československu*. 2. vyd. Praha : Práce, vydavatelství a nakladatelství ROH, 1978. 272 s. ISBN 24-130-78. s 55.

17. storočie je v histórii hradu spojené s rodom Balašovcov. Bolo to ťažké obdobie, hrad sa pre nich a ich cennosti nejdennokrát stal útočiskom, čo sa prejavilo aj na jeho prestavbe. Je však treba ale podotknúť, že ku koncu ich vlastníctva hrad začína chátrať.

„S ich príchodom nastáva pre mesto ďalšie z ťažkých období - storočie stavovských povstaní. Mesto i okolie postupne drancovali vojská Štefana Bočkaya /1604/, Imricha Tokolyho /1679 - 80/, Berczéniho a Očkaya /1707/. Napriek nepriaznivej dobe, panovníci mestu udeľujú ďalšie privilégia, čím získava prestíž pred ostatnými obcami na okolí.“⁷

Obytné krídlo bolo rošírené smerom na západ. Na severnej stene hradu bol v úrovni vybudovaný reprezentačný arkier (*prístavok umiestnený vo vyšších podlažiach veže alebo paláca*).

V tomto období prechádza rekonštrukciou aj severná gotická veža. Po zlúčení priestorov podlaží sa začína využívať ako väzenie. K jej štvorposchodovej konštrukcii bolo pridané piate poschodie.

Na západnej strane v oblasti parkanu (*vyvýšený priestor medzi hradbami slúžiaci na príležitostnú obranu*) bola postavená strelecká bašta zabezpečujúca okolie bývalej západnej vstupnej brány.

Najmladšia renesančná nadstavba sa týka nadstavby severovýchodnej časti obytného paláca. Táto nadstavba vyvýšila palác o dve podlažia, pravdepodobne z dôvodu potreby zväčšenia kapacity pre neutíchajúcu tureckú hrozbu.

7. Úpravy v 20. a 21. storočí

V 30. rokoch 20. storočia boli doplnené časti vypadnutého líca bránovej veže, obnovené záklenky okien 2. podlažia bašty a podmurované päty múru medzi severnou obrannou vežou a západnou baštou.

V roku 2008 vzniklo Združenie hradu Bystrica. Hradný areál bol spolu s prístupovou cestou kompletne vyčistený. Bolo doplnené líce severného hradného múru medzi barbakanom a severnou vežou, doplnené nárožie severnej veže. V roku 2010 bolo obnovené ostenie druhého podlažia severnej veže spolu so zaklenkom vstupu. Z veže boli taktiež odstránené dreviny vyrastajúce na jej povrchu.

⁷ História mesta , In povazska-bystrica.sk, [online] 2008-08-08 [cit. 2010-10-30]. Dostupné na internete: < http://www.povazska-bystrica.sk/?id_menu=2188&limited_level=1&stop_menu=2188

